

ярк, 1986. 2. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому судочинстві: Автореф. дис...канд.юрид.наук, К., 2002. 3. Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений. М., 2000. 4. Романюк Б. Дослідження слідчим предметів і документів. // Вісник Академії правових наук України. 2003. №4 (35). 5. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: Учебное пособие для вузов. 2000. 6. Зуйков Г.Г. Общие вопросы использования специальных познаний в процессе предварительного расследования // Криминалистическая экспертиза. М., 1966. Вып.1. 7. Энциклопедия судебной экспертизы / Под ред. Т.В.Аверьяновой, Е.Р.Россинской. М., 1999. 8. Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств. Иркутск, 1976. 9. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Х., 1999. 10. Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. М., 2001. 11. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 р. № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», п.2. 12. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз // Наказ Міністерства юстиції України 08.10.98 №53/5, п.30. 13. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка (по уголовным делам). М., 1995.

Надійшла до редколегії 25.05.04

Т.В. Мальцева

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРІВ КОМПЕНСАЦІЇ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ВНАСЛІДОК ПОРУШЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

Питання правового захисту і охорони особистих немайнових прав фізичної особи є складовою частиною загальної проблеми взаємовідносин, які виникають між особистістю та суспільством.

Основним законом, який регулює суспільні правовідносини в нашій державі, є Конституція України [1]. З прийняттям Конституції були значно посилені гарантії реалізації та захисту прав людини. Зафіксована ціла низка як традиційних, так і нових, порівняно з законодавством, яке існувало за радянських часів, прав і свобод.

Особливе значення має можливість *судового* захисту прав і свобод. Згідно зі ст. 55 Конституції, судовому захисту підлягають усі без винятку права і свободи, на відміну від радянських часів, коли судовий захист фактично був вибірковий: чимало скарг громадян на ущемлення їх прав взагалі виключалося із судової юрисдикції.

Важливим для людини є конституційне закріплення права на життя та охорону здоров'я (ст.49 Конституції України), яке відноситься до групи особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її фізичне існування. Здоров'я, як і життя, зафіксовано в ст. 270 Цивільного кодексу України [2] в переліку нематеріальних благ, які належать людині від народження, не можуть бути відчужені або передані в будь-який спосіб.

Як гарантію реалізації цього права Конституція України передбачає надання медичної допомоги в державних та муніципальних установах за рахунок коштів відповідного бюджету, страхових внесків та інших надходжень. Крім того, згідно зі ст. 50 Конституції України, кожна людина має

право на певну інформацію про стан навколишнього природного середовища і на відшкодування шкоди, завданої їй здоров'ю або майну екологічним правопорушенням.

Особисті немайнові права є найбільш важливою складовою в житті людини, відносяться до моральних цінностей, посідають найбільш високе місце у системі духовних цінностей, відіграють велику роль в житті кожної окремої людини та суспільства в цілому. Питання про моральну шкоду протягом усього періоду розвитку цього правового інституту було предметом наукових правових дискусій. Деякі особливості компенсації моральної шкоди виникли ще до 1917 р. Це питання досліджувалося у роботах вчених С.А. Беляцькіна, П.Н. Гусаковського, А. Зейца, Л.І. Петражицького, Б. Утевського. Пізніше роботу над цією проблемою продовжили М.М. Агарков, С.Н. Братусь, М.С. Маєїн. Ця тема активно продовжує розроблятися і викликає багато суперечок і нині. Серед сучасних українських і закордонних вчених слід назвати Д.В. Боброву, Л.О. Корчевну, А.І. Загорюлька, Л.О. Красавчикову, О.А. Підпригору, О.О. Підпригору, О.М. Ердєлевського. Останніми роками, після тривалої перерви, проблемі забезпечення, охорони та захисту особистих немайнових прав і інтересів особистості, а також проблемі відшкодування завданої моральної шкоди стала приділятися особливо велика увага.

Але так було не завжди. Сам термін «моральна шкода» існував в юридичній лексичі і раніше, але його характеристики відрізнялись від теперішніх. «Грошове відшкодування немайнової, або так званої моральної шкоди, – підкреслювалося в «Юридичному словнику» 1953 року, – як таке, що принижує гідність радянської людини, згідно діючого законодавства, не може існувати...» і далі, в іншій словниковій статті: «грошове відшкодування немайнової шкоди, як таке, що принижує людську гідність, для радянського права є чужим. ЦК не знає норми про грошову компенсацію за моральні страждання і т. ін., тоді як в цивільному законодавстві багатьох буржуазних країн такого роду відшкодування – звичайне явище».

Мабуть, така позиція пояснювалася відсутністю спеціальних вказівок у цивільному законодавстві [3, с. 48].

Але, не зважаючи на існуюче в чинному законодавстві закріплення відшкодування моральної шкоди, тепер також можна зустріти заперечення можливості відшкодування моральної шкоди. Так, А. Веніамінова вважає некоректним вживання терміну «відшкодування» стосовно моральної шкоди. Вона пише: «Відшкодування витрат, які пов'язані з нанесенням моральної або фізичної шкоди (виділено автором) є цілком коректним терміном, що чітко визначає сам принцип відшкодування – повернення особі витрат, які ця особа здійснила в силу певних обставин. (вартість ліків, медичних та реабілітаційних заходів). Але неможливо відшкодувати фізичні або моральні страждання. Поняття моральної та фізичної шкоди припускає можливість їх компенсації, навіть сатисфакції, але не відшкодування» [4, с.42].

З цим твердженням важко не погодитись, тому, обговорюючи в подальшому проблему відшкодування моральної шкоди, ми будемо мати на увазі саме відшкодування витрат, які пов'язані з нанесенням моральної або фізичної шкоди. Безумовно, ніякі моральні страждання не можуть бути порівняні з грошовим або

майновим відшкодуванням. Гроші ж або майно у цьому випадку покликані *не замінити* втрачені блага, а *полежити* біль їх утрати.

Питання, що стосуються термінології, не можна вважати остаточно вирішеними. Однією з причин цього є казуїстичність прецедентного права. Поняття моральної шкоди у вітчизняному законодавстві відповідає аналогічним правовим інститутам у зарубіжному законодавстві, але така термінологія там не вживається. Так, в Англії найбільш поширеним є термін «психічна шкода». Аналог вітчизняної компенсації моральної шкоди в законодавстві Німеччини має назву «Schmerzensgeld», тобто «гроші за страждання», або, більш точно, – «грошова компенсація за страждання».

Як вже згадувалось, питання про моральну шкоду протягом усього періоду розвитку цього правового інституту було предметом наукових правових дискусій, в яких брали участь А.М. Белякова, С.Н. Братусь, М.С. Малєїн, О.М. Ерделевський та інші. Домінуючий підхід до цього питання висловив О.М. Ерделевський: «В ст.12 ЦК РФ слова «компенсація моральної шкоди» слід замінити словами «компенсація фізичних та моральних страждань громадянина (моральної шкоди)» [5, с.49]. [Цит. за: 5, с.49].

Відшкодування моральної шкоди застосовується, в основному, як *спосіб захисту* особистих немайнових благ.

При обговоренні питання про завдання моральної шкоди, і, як наслідок, її відшкодування, обов'язково постає питання і про *розміри* відшкодування моральної шкоди.

Для розгляду питання про визначення розмірів відшкодування моральної шкоди варто спочатку визначити, що саме ми розуміємо під «завданням моральної шкоди». Згідно з п.3 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.95 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», під **моральною шкодою** слід розуміти втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб [6].

Більш вдало (на погляд автора) визначення поняття моральної шкоди подане в постанові Пленуму Верховного суду Російської Федерації «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» від 20.12.94. №10, відповідно до якої *під моральною шкодою розуміються моральні чи фізичні страждання, заподіяні діями (бездіяльністю), що посягають на належні громадянину від народження чи в силу закону немайнові блага (життя, здоров'я, гідність особи, ділова репутація, недоторканість приватного життя, особиста і сімейна таємниця тощо), або що порушують його особисті немайнові права (право на користування своїм ім'ям, право авторства й інші немайнові права відповідно до законів про охорону прав на результати інтелектуальної діяльності), або що порушують майнові права громадянина* [7].

Варто попередити, що, коли ми використовуємо вислів «завдання моральної шкоди», ми майже завжди маємо на увазі завдання фізичних або духовних страждань і, як наслідок, завдання моральної шкоди.

Слід сказати, що розмір бажаної компенсації обернено пропорційний кількості часу, який минув з моменту завдання моральної шкоди фізичній особі, але буває і навпаки. Якщо запитати про розмір суми грошей, яку потерпілий бажає отримати як компенсацію, можна у відповідь почути як зовсім астрономічну суму, яка абсолютно (на погляд стороннього спостерігача) не відповідає ступеню «шкідливості» спричиненої шкоди, так і повну відмову від будь-якого відшкодування.

Але те, що людина іноді говорить під впливом почуттів, що її обурюють, не завжди дійсно означає, що їй потрібно саме це. Пізніше, адекватно оцінивши ситуацію, вона доходить більш правильного і виваженого рішення. Саме тому оцінка розмірів відшкодування моральної шкоди потребує всебічного розгляду, глибокого осмислення ситуації, що склалася. Всебічний розгляд містить в собі оцінку найдрібніших деталей (місце, час, обставини, спосіб здійснення правопорушення, яке було причиною завдання моральної шкоди), не кажучи вже про більш істотні (яким чином було завдано моральної шкоди, оцінка особистості потерпілого, і т. ін.).

Але як все ж таки правильно визначити *розмір завданої моральної шкоди*, щоб знайти еквівалентний *розмір відшкодування моральної шкоди*?

При розгляді обставин справи необхідно окрему увагу приділити особистості потерпілого (вік, осудність, психічна стійкість, стан здоров'я на момент завдання моральної шкоди, інші фактори, які мають значення в конкретній ситуації), провести порівняльний аналіз стану психіки потерпілого до та після інциденту (шляхом проведення співбесід з ним та його близькими родичами, знайомими, якщо це можливо).

Очевидно, що людина сама, без допомоги спеціалістів, не в змозі дати об'єктивну оцінку завданій моральній шкоді. Спеціалісти, які беруть участь у розгляді обставин справи, повинні вміти об'єктивно оцінювати ситуацію, не стаючи на бік потерпілого або винного. Слід також пам'ятати, що особистість кожної людини, її внутрішній світ індивідуальні і неповторні, тому використання одних і тих самих методів стосовно різних людей є неможливим. У різних людей одна і та сама дія викликає різну реакцію. Якщо ж ця дія носила протиправний характер, була такою, що могла завдати моральної шкоди, то глибина страждань буде різною у різних людей в залежності від індивідуальних властивостей кожної людини.

В процесі визначення розмірів компенсації необхідно, крім наведених вище факторів, враховувати також особистість винного, характер і ступінь вини (навмисне спричинення шкоди, чи необережність, передбачав, чи не передбачав можливість настання шкідливих наслідків, і т. ін.).

Н.В. Павловська розглядає ряд критеріїв, які повинні бути враховані у випадку посягання на різні види особистих немайнових прав (життя, здоров'я честь, гідність, ділова репутація, свобода та особиста недоторканість) [8, с.43]. Так, наприклад, для визначення розміру компенсації моральної шкоди, яку було завдано *посяганням на життя та здоров'я*, вона пропонує враховувати наступні критерії:

- 1) вид злочину, який було вчинено (тяжкий, середньої тяжкості, і т. ін.);
- 2) спосіб скоєння злочину (з особливою жорстокістю, катуванням, і т. ін.);

3) суб'єктивна сторона злочину (форма вини); 4) соціальне становище потерпілого (напр., державний діяч, якому було завдано шкоди у зв'язку з виконанням ним своїх службових обов'язків); 5) ступінь близькості загиблого з позивачем.

На думку автора, викликають заперечення критерії, які мають враховувати соціальне становище потерпілого і ступінь близькості загиблого з позивачем. Так, якщо ми будемо брати до уваги критерій «соціальне становище потерпілого» як такий, що істотно впливає на розмір моральної шкоди, то тим самим, на нашу думку, ми розділимо людей на «сорті», що в правовій державі неможливо. Ступінь близькості загиблого з позивачем також не можна відносити до *основних* критеріїв, які повинні бути враховані при визначенні розмірів компенсації, адже трапляються випадки, коли людина, яка фактично не є родичем, насправді є дуже дорогою людиною. Але викладені заперечення не є підставою повністю виключати наведені критерії з кола таких, які повинні бути враховані при визначенні розмірів відшкодування, і, навіть, за певних обставин, вони мають бути *обов'язково враховані*.

На законодавчому рівні можливість захисту цивільних прав та інтересів закріплено в главі 3 Цивільного кодексу України, яка має саме таку назву – «Захист цивільних прав та інтересів». Частина 1 статті 15 ЦК визначає, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Згідно з ч.1 ст.16 ЦК України, кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу, а пункт 9 частини 2 цієї ж статті до способів захисту цивільних прав та інтересів також відносить відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

Ст.23 ЦК України присвячена саме відшкодуванню моральної шкоди і закріплює право особи на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. Відповідно до частини 3 цієї ж статті, моральна шкода відшкодовується грошми, майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди *визначається судом* залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Згідно з ч.3 ст.22 ЦК України, збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування в більшому або меншому обсязі. Очевидно, що у випадку завдання моральної шкоди мова про договір не йде, а тому, якщо мова йде про відшкодування моральної шкоди, то вона відшкодовується у повному обсязі, який визначається, як ми вже казали, судом.

Законодавець також закріплює необхідність всебічного та детального розгляду справи. Так, постановою Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» говорить, що розмір відшкодування моральної (немайнової) шкоди

суд визначає залежно від характеру та обсягу страждань (фізичних, душевних, психічних тощо), яких зазнав позивач, характеру немайнових втрат (їх тривалості, можливості відновлення тощо) та з урахуванням інших обставин. Зокрема, враховуються стан здоров'я потерпілого, тяжкість вимушених змін у його життєвих і виробничих стосунках, ступінь зниження престижу, ділової репутації, час та зусилля, необхідні для відновлення попереднього стану, добровільне (за власною ініціативою чи за зверненням потерпілого) спростування інформації редакцією засобу масової інформації. При цьому суд має виходити із засад розумності, вираженості та справедливості [6, п.9].

Проблема компенсації моральної шкоди, а особливо – *визначення розмірів компенсації у грошовому еквіваленті*, викликає нині великі труднощі.

Як відомо, рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Тобто, в частині визначення розмірів компенсації моральної шкоди в грошовій формі рішення також повинно бути законним і обґрунтованим.

На відміну від ЦК України 1964 р. [9], де ст.440¹ робила застереження щодо мінімального розміру відшкодування за завдання моральної шкоди фізичній особі, новий ЦК України обмежень не встановлює, що дає можливість більш диференційовано підходити до кожної ситуації і запобігти зайвих розбіжностей з уже діючим законодавством. Так було у випадку із нормою ч.2 ст.440¹ ЦК України 1964 р., якою було встановлено мінімальний розмір відшкодування, виходячи з розміру *мінімальної заробітної плати*, а підзаконні нормативні акти (*наприклад*, постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.97 №1100, якою були внесені зміни та доповнення до «Правил відшкодування власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків» [10] (*втратили чинність на підставі постанови КМ №807 від 11.07.2001*)), вільно змінювали основу розрахунку розміру відшкодування моральної шкоди, встановлюючи мінімальний розмір відшкодування виходячи з *неоподаткованого мінімуму доходів громадян* (не більш, ніж 150 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян) [11, с.827]. Також багато питань викликає положення пункту 9 Постанови [6], де мова йде про те, що у випадках, коли межі відшкодування моральної шкоди визначаються у кратному співвідношенні з мінімальним розміром заробітної плати чи неоподатковуваним мінімумом доходів громадян, суд при вирішенні цього питання має виходити з такого розміру мінімальної заробітної плати чи неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що діють на час розгляду справи. Але ж ми знаємо, що на теперішній час неоподатковуваний мінімум доходів громадян складає 17 гривень, а розмір мінімальної заробітної плати – 205 гривень. Таким чином, якщо в двох нормативних актах буде встановлено мінімальний (максимальний) розмір відшкодування моральної шкоди, наприклад, по 5 одиниць, але ці одиниці будуть визначатися, відповідно, як неоподатковуваний мінімум доходів громадян та розмір мінімальної заробітної плати, то це буде тягти за собою неможливість адекватного визначення розмірів відшкодування в двох, можливо, близьких за тяжкістю наслідків, випадках.

Така неузгодженість істотно впливає на правозастосовчу практику, ускладнює і без того нелегке питання про розміри відшкодування моральної шкоди. Зараз, як бачимо, законодавець врахував попередні недоліки і у Цивільному кодексі обійшовся без зайвої деталізації, що дає можливість вільно оперувати як законами, так і підзаконними актами і, за необхідності, для кожного випадку завдання моральної шкоди законодавчо закріплювати свої розміри її відшкодування.

Слід відзначити, що сума, яку вимагають у відповідача через суд, не є предметом доказування за позовом про відшкодування моральної шкоди. **Предметом** доказування є *сукупність юридичних фактів* (юридичний склад), які складають підстави позову. Питанню предмета доказування велику увагу приділяє О.І. Сліпченко в роботі «Предмет доказування в справах про відшкодування (компенсацію) моральної шкоди» [12, с.325–327].

Підставою позову про відшкодування моральної шкоди є скоєння відповідачем дій, які потягли завдання моральної шкоди. Позивач лише безпосередньо реалізує передбачене законом право на відшкодування шкоди.

Реалізуючи своє право на відшкодування завданої шкоди, позивач тим самим просить суд здійснити наступні дії:

- 1) знати право позивача на компенсацію моральної шкоди взагалі;
- 2) визначити грошовий розмір відшкодування моральної шкоди;
- 3) стягнути з відповідача компенсацію у визначеному судом розмірі [13, с.58].

За законом, позивач не має права вимагати стягнення визначеної грошової суми з відповідача, а може лише висловити свої побажання стосовно визначення розміру компенсації моральної шкоди, і це не буде мати ніякого правового значення для суду, хіба що може бути враховане при визначенні розміру компенсації, *за умови його відповідності вимогам розумності і справедливості* (пункт 3 частина 2 статті 23 Цивільного Кодексу України).

Позивач позбавлений права вимагати у відповідача бажаної суми компенсації не безпідставно. Це обумовлено бажанням законодавця попередити зловживання з боку позивача, так як слід пам'ятати, що рішення суду повинні бути, перш за все, справедливі. Якщо ж суди будуть йти за побажаннями сторін, то дарма буде говорити про справедливість.

Але, хоча ми і кажемо, що завдана кожній людині моральна шкода є строго індивідуальною, але все ж такі існують загальновизнані «види» шкоди, спричинення яких обов'язково тягне за собою і завдання моральної шкоди у більшому або меншому розмірі.

Російський вчений, доцент Московської державної юридичної академії О.М. Ерделевський в своїй роботі «Моральный вред и компенсация за страдания» [13, с.64] пропонує досить оригінальний метод визначення розмірів так званої *презюмованої* моральної шкоди для різних видів правопорушень.

Презюмована моральна шкода – це страждання, які, за загальною уявою, повинна відчувати (тобто не може не відчувати) «середня», адекватно реагуюча на скоєне стосовно неї протиправне діяння людина. Тобто, презюмована моральна шкода відбиває суспільну оцінку протиправного діяння.

Автор склав таблицю, в якій наводить найбільш поширені види правопорушень (як таких, що тягнуть, так і таких, що не тягнуть кримінальної відповідальності), взявши за основу розрахунків розмірів відшкодування 6 мінімальних розмірів заробітної плати на кожного робітника (варто звернути увагу, що цей коефіцієнт обрано згідно з російським законодавством). При цьому він враховує можливість зменшення такої суми в границях 100% в сторону збільшення або зменшення, аж до самої відмови від відшкодування моральної шкоди.

Розмір відшкодування моральної шкоди визначено у відношенні до найбільш тяжкого, на думку автора, злочину – умисних тяжких тілесних ушкоджень, вчинених способом, що має характер особливого мучення, який було взято за відносну одиницю (за 100%), а розміри компенсації за інші види правопорушень складають визначений відсоток від відносної одиниці [Див.: табл.1].

Таблиця 1

Вид правопорушення	Розмір компенсації презюмованої моральної шкоди	
	Відносних одиниць	Мінімальних заробітних плат
Спричинення тяжкої шкоди здоров'ю	0,8	576
Спричинення середньої тяжкості шкоди здоров'ю	0,3	216
Спричинення легкої шкоди здоров'ю, і. т. ін.	0,03	24

Але не лише О.М. Ерделевський вважає за необхідне встановити критерії визначення розмірів моральної шкоди. Цієї ж точки зору, хоча і не в повній мірі, дотримується О. Назарчук [14, с.27]. Він вважає, що з такою методикою визначення розмірів моральної шкоди важко погодитись, так як не враховані індивідуальні властивості кожної людини, але і нехтувати нею, на наш погляд, також не можна. Стосовно цього, хотілося б відмітити, що, з метою врахування індивідуальних властивостей кожної людини, О.М. Ерделевський припустив можливість відхилення від вказаної цифри в межах 100%; тому, на даному етапі розвитку розглянутого інституту, такий варіант визначення розмірів відшкодування моральної шкоди вбачається досить прийнятним.

На нашу думку, в цій же таблиці доцільно було б встановити *максимальний відсоток можливого відхилення у більший бік* (менше можна, більше – не можна), та збільшити можливий діапазон відхилення, наприклад, до 200%. Це допоможе запобігти поширеним в теперішній час зловживанням з боку позивача, який вимагає відшкодування моральної шкоди.

Запропонована презюмована моральна шкода, по-перше, дає змогу більш легко та кваліфіковано визначити розмір необхідного та достатнього відшкодування у тому чи іншому випадку, і, по-друге, одночасно диференційовано підійти до оцінки ситуації, визначивши розмір відшкодування в залежності від обставин справи.

На думку автора, має сенс законодавче закріплення критеріїв визначення розмірів компенсації моральної шкоди та розмірів презюмованої моральної шкоди з метою полегшення роботи судів при визначенні розмірів компенсації. Але таке законодавче закріплення не повинне бути обов'язковим для виконання, воно має лише допомагати в разі необхідності, і суди повинні мати право від нього відступати. Адже ми маємо пам'ятати, що рішення суду повинні бути, перш за все, справедливими і, якщо в тій чи іншій ситуації треба буде, з метою досягнення справедливості, відступити від вказаних розмірів, суди не повинні бути позбавлені такої можливості. Також потребує уточнення визначення поняття «моральна шкода» і розв'язання протиріч щодо застосування (незастосування) інституту строку позовної давності.

Список літератури: 1. Конституція України //Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. ст.192. 2. Цивільний кодекс України //Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40–44. Ст.356. 3. Казанцев В. Возмещение морального вреда //Российская юстиция. 1996. №5. 4. Веніамінова А. Моральна шкода: практичні аспекти доказування її наявності // Юридичний журнал. 2003. №6 (12). 5. Егизарова С.В. Особенности компенсации морального вреда при ненадлежащем оказании медицинской помощи //Юрист. 2003. №10. 6. Постанова Пленуму Верховного суду України «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» №4 від 31.03.95 р. (Із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного суду №5 від 25.05.2001) // Право України. 1995. №7. 7. Постанова Пленуму Верховного суду Російської Федерації «Некоторые вопросы применения законодательства о компенсации морального вреда» від 20.12.94. №10 // Бюлетень ВС РФ. 1995. №3. 8. Павловська Н.В. Теорія та практика захисту моральних благ цивільним законодавством України: Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2002. 9. Цивільний кодекс України 1964 р. Офіційний текст //Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 2003. №5. 10. Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Правил відшкодування власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом шкоди, заподіяної працівникові ушкодженням здоров'я, пов'язаним з виконанням ним трудових обов'язків» від 23.06.1993 р. №472 (*втратила чинність на підставі постанови КМ №807 від 11.07.2001*) //Право України. 1994. №9–10. 11. Шевчук П.І. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди та компенсаційні виплати: нормативні акти, роз'яснення, коментарі. К., 1998. 12. Сліпченко О.І. Предмет доказування в справах про відшкодування (компенсацію) моральної шкоди //Вісник НУВС. 2002. Вип. 18. 13. Эрделевский А.М. Моральный вред и компенсация за страдания. М., 1998. 14. Назарчук О. Проблемы возмещения морального вреда в судебной практике //Экономика, финансы, право. 1998. №1. Надійшла до редколегії 20.04.04

Надійшла до редколегії 05.07.04

М.О. Колесник

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ ВІД ЕКСПЛУАТАЦІЇ

За останнє десятиріччя в багато разів збільшилась кількість злочинів, спрямованих проти здорового фізичного і психічного розвитку дітей, якими відповідно до 1 Конвенції Генеральної Асамблеї ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. вважаються особи віком до 18 років [1].